

Ե Ր Ա Ձ*)

Լ Օ Ր Դ Բ Ա Յ Ր Օ Ն Ի

I

Երկու էութիւն ունի մեր կեանքը.
 Եւ քունն էլ ունի սեպհական աշխարհ.
 Մի սահման է նա այն բաների մէջ,
 Որոնց թիւր կերպով մենք անուանում ենք
 Կեանք և մահ: Քունն էլ իր աշխարհն ունի,
 — Մի մեծ պետութիւն խօլ և իրական.
 Եւ երազները իրանց ընթացքում
 Ունեն շունչ և վիշտ, և տանջանք, և լաց,
 Եւ ուրախութեան զգացողութիւն:
 Նըրանք թողնում են մի կերպ ծանրութիւն
 Նոյն իսկ արթնութեան մտքերի վերայ.
 Նըրանք բառնում են յաճախ ծանրութիւն

*) «Նրազը» Լօրդ Բայրօնի այն գրուածներէից մէկն է, որի մէջ նա գրել է իր հոգին. եւ, ինչպէս Թովմաս Մուր բանաստեղծը նկատել է, «Բայրօնը պէտք է շատ աղի արտասուք թափած լինի այդ տողերը գրելիս»: Մուրը այսպէս է գնահատում այդ գրուածքը. — «Ամենատխուր՝ եւ նկարչական պատմուածքը պանդխտական կեանքի, որ երբեւիցէ մի մարդու գրչից եւ սրտից բղխած է»: Եւ իրաւ, երազը մի ինքնակենսագրութիւն է. բացի մի քանի գեղարուեստական պարագաներից, որոնցով հեղինակը հարկ է համարել իր գրուածքը զարդարել նորան աւելի բանաստեղծական ձեւ տալու համար, պատմուածքի մնացած մասը իրական կեանքից, իր կեանքից է առնուած: Կրակոտ Բայրօնը 16 տարեկան

Նաև արթնութեան մեր վաստակներից.
 Նըրանք բաժնում են մեր էութիւնը.
 Դառնում են իրօք մի մաս մեր անձի
 Եւ ժամանակի. նըրանք գալիս են
 Զերթ մունետիկներ յաւիտենութեան.
 Նըրաքն անցնում են իբր ուրուականներ
 Անցեալ դարերի, նըրանք խօսում են
 Որպէս Սիբիւնի. զօրութիւն ունեն,
 — Խնդի և վշտի բռնակալութիւն.
 Մեզ դարձնում են այն, ինչ որ չ'էինք,
 Այլ ինչ ուզում են. և ցընցում են մեզ
 Անցած բաների մըտապատկերով
 Եւ անհետացած ուրուականների
 Արհաւիրքներով:— Այդպէս չ'են նըրանք,
 — Չ'է թէ անցեալը ստուեր է միայն.
 — Ի՞նչ են երազներն. — մըտքի ստեղծումներ:
 Միաքը կարող է գոյութիւն էլ տալ,
 Եւ իր յօրինած մոլորակները
 Կարող է լցնել արարածներով
 Աւելի չքնաղ, քան երբ և իցէ

ասակում սիրահարուած էր իր դրացուհի ու հեռաւոր ազգական Մարիճ Աննա Զավորթին: Առաջին տեսարանը, որ նկարագրուած է քերթուածի մէջ, տեղի է ունեցել մի ամառ երեկոյ, 1803-ին, մի բլրակի վրայ որ իսկապէս կոչուած է եղել «Պսակուած բլուր», ոչ հեռու այն ղղեակից, ուր ապրում էր յիշեալ օրիորդը: Բայրօնը նկատուած է արդէն, որ իր «կուզինը» նրան չէ սիրում, եւ թէ նրա հառաչները ուրիշին են նուիրուած: Երրորդ հատուածը նկարագրում է Աննէսլի ղղեակի դահլիճի մէջ տեղի ունեցած իսկական մի տեսարան: Սիրահարուած պատանին ուզում է իր սրտի զանգատը զրաւոր կերպով յայտնել օրիորդին, բայց չէ համարձակուում. եւ երբ օրիորդը ներս է գալիս դահլիճը, լուրջ եւ ժպտաղէմ, սիրահարը նորան մնաս-բարով է ասում, ինքն էլ առերես ժպտալով, բայց սրտանց լալով: Զորրորդ հատուածը փոխ է առնուած Բայրօնի մի ձամբորդութիւնից Արեւելքում, հետեւեալ հատուածը երեւակայական է. Բայրօնը կամեցել է բանաստեղծական բովանդակութիւն տալ իր գրուածին, նկարագրելով իր սիրած կնոջը որպէս մայր մի գեղեցիկ ընտանիքի, բայց ներքնապէս դժբաղդ, եւ տանջուած. որից յետոյ Բայրօնը շատ ճշտութեամբ նկարագրել է իր սեպհական ամուսնութեան օրը, առաւօտը քնից զարթնելով՝ տեսել է որ իր հարսանեկան զգեստները պատրաստել են իր համար, թէ ի՛նչպէս խորասուզուած ամենատխուր խորհրդածութիւնների մէջ՝ գնացել եւ ժամերով մենակ զբօսնել է դաշտերում, մինչեւ որ եկել

Կեանք են ունեցել. շունչ տալ ձեռքի,
Որոնք աւելի կարող են ապրել,
Քան որ և իցէ կենդանի մարմինս
Ես կամենում եմ յիշել մի տեղի,
Որ երազած եմ գուցէ քննի մէջ.
Քանզի, ըստ ինքեան, մի մըտածութիւն՝
Քննի մի խոկում՝ ամբողջ տարիներ
Կարող է գրկել, և երկար մի կեանք
Ամիսփել միայն մի կարճ ժամի մէջ:

II

Տեսայ երկու անձ՝ ծաղիկ հասակում՝
Կանգնած մի սիրուն բլրակի վերայ.
Կանաչ էր բլուրը և մեղմ գառիվայր,
Որպէս թէ լինէր վերջին հրուանդան
Իր նըմանների մի երկար շարքի.
Միայն ծով չը կար նորա ստորոտում.
Բայց կար շատ շքեղ մի դաշտանըկար,
Եւ անտառների, արտերի ծովանք.

եւ նորան կանչել են արարողութեան համար. ասում է. «ծունկ չորեցի,
քահանայի թելադրած բառերը կրկնեցի, բայց մի ամալ քօղարկում էր
աչքերս, եւ մտքերս ուրիշ տեղ էին, եւ միայն այն ժամանակ ուշքի ե-
կայ, եւ տեսայ որ ամուսնացած եմ, երբ հանդիսականներն սկսեցին ինձ
շնորհաւորել»:

Եօթերորդ հատուածի մէջ Բայրօնը նկարագրում է իր պաշտելի էա-
կի հոգեկան հիւանդութիւնը. եւ իսկապէս, նա մեռաւ 1832-ին խելագա-
րութեան մէջ. եւ վերջապէս՝ ութերորդում նա նկարագրում է իր հոգին,
իր տանջուած, յուսահատ, մռայլ հոգին. աւելի տխուր բան չէ կարելի
երեւակայել. մարդ սարսափով եւ վշտով համակում է՝ տեսնելով այդ իս-
կապէս դժբաղդ, իսկապէս վիրաւոր հոգին, որ ատում է մարդկութիւնը եւ
որից ատուած է:

Գրուածքը այնքան տխուր է, որ մարդ հազիւ թէ միջոց է գտնում
նորա բանաստեղծական կողմը քննելու. ընթերցողը ինքն էլ յուզւում է
այն զգացումից, որ գալարել է Բայրօնի սիրտը: Նորա կեանքի այս պա-
տահարը այնքան խորին տպաւորութիւն է թողել իր հոգու վրայ, որ տա-
րիներ յետոյ՝ անդիմադրելի կերպով մղուել է իր սեպհական սրտի այս
վէրքը հասարակաց աչքի առաջ դնել, առանց ուշադրութիւն դարձնելու
ոչ իր եւ ոչ ուրիշների անձնապատուութեան:

Կային և տեղ-տեղ ցըրուած տընակներ.
 Ծուխն օձապըտոյտ վեր էր բարձրանում
 Գեղջուկ հիւղերից. բլրի գագաթին
 Ծառերը պըսակ էին բոլորած
 Ոչ թէ բընութեան քըմահաճոյքով,
 Այլ մարդու ձեռքով. Այն երկու հոգին,
 Կոյսն ու պատանին, լուռ նայում էին
 Մէկն՝ այն բոլորին, որ կար ներքեում
 Հրաշագեղ իր պէս. իսկ միւսը՝ կոյսին.
 Եւ երիտասարդ էին երկուսն էլ,
 Բայց մէկը միայն գեղեցկագէտ էր.
 Եւ երիտասարդ էին երկուսն էլ,
 Սակայն ոչ նըման իրանց տարիքով.
 Որպէս գեղանի լուսինն անուշիկ,
 Որ հօրիգօծի եղբրքն է հասել,
 Կոյսն էլ հասել էր կընութեան շէմքին.
 Պատանին նուազ ամառ էր տեսել,
 Բայց վաղահաս էր սիրան իր տարիքից,
 Եւ նորա աչքին՝ ամբողջ աշխարհում
 Մի միակ դէմք կար, միակ սիրելի,
 Որ այս բոպէիս ժպտում էր նորան.
 Նա այնքան երկար դիտել էր այդ դէմքն,
 Որ նրա հոգու մէջ տպաւորուել էր
 Եւ այնուհետեւ անջնջելի էր:
 Առանց այն կոյսին չնչել չ'էր կարող,
 Նա էր իր կեանքը, նա էր իր ձայնը.
 Չ'էր խօսում նրա հետ, այլ սարսըռում էր
 Նըրա մէկ բառից. նա էր իր լոյսը,
 —Նըրա աչքին էր հետևում աչքը,
 Եւ նորանով էր տեսնում. և այդ՝
 Գունաւորում էր ամեն առարկայ:
 Չ'էր ապրում այլևս սեպհական կեանքով,
 Այլ միայն նրա մէջ. նա էր ովկիանն
 Իր մըտածութեանց գետերի առաջ,
 Ուր որ ամեն բան գտնում էր վախճան:
 Նրա միակ շեշտից, միակ հրպումից
 Իր արիւնն առաջ ու յետ էր յորդում.
 Թըշերը՝ անզուսպ փոթորկի նման
 Գոյն էին փոխում. և սիրան անգէտ էր,
 Թէ ինչից էր այս իր հոգեվարքը
 Բայց կոյսն անմասն էր այդ զղայութեանց,

Նրա համար չ'էին իր հառաջները.
 Մի հղբայր էր նա, ոչինչ աւելի.
 Եւ այդ շատ բան էր. քանզի այն կոյսը
 Եղբայր չ'էր տեսել, այլ մանկութիւնից՝
 Ներան էր կանչել հղբայր անունով.
 Իսկ ինքը մի հին և ազնիւ տոհմի
 Միակ ժառանգն էր. Մի անուն էր այդ
 Որ հաճելի էր այն պատանեակին,
 Բայց և անախորժ. — և ինչո՞ւ արդեօք.
 Եկաւ ժամանակ, երբ նա հասկացաւ
 Թէ ինչո՞ւ, — երբ կոյսն ուրիշին սիրեց.
 Հէնց այժմ ուրիշին սիրում էր արդէն.
 Եւ այն բըլուրի գաղաթին կանգնած՝
 Նայում էր հեռուն, տեսնելու համար
 Թէ սիրականի նժոյգն էլ արդեօք
 Նոյնչափ կրակո՞ւ էր, որչափ իբր սիրտը:

III

Մի փոփոխութիւն եկաւ երազին
 Պատկերի վրայ. — մի հին դղեակ էր.
 Եւ զբրան առաջ մի նժոյգ պատրաստ.
 Ներսը, հնադարեան մեծ դահլիճի մէջ
 Կար նոյն պատանին, որ տեսած էի,
 Մենակ, գունաթափ, քայլում էր յուզուած.
 Յետոյ զնաց նստեց, առաւ գըրիչը
 Եւ գըրեց բառեր, որ չը հասկացայ.
 Ապա գլուխն առաւ իր ձեռների մէջ
 Եւ ամբողջ մարմնով նա այնպէս ցնցուեց,
 Որ կարծես տենդից բըռնուեց յանկարծ:
 Ապա վեր կացաւ, և ատամներով
 Եւ դողդոջ ձեռքով պատուեց գըրածը,
 Բայց նրբա աչքից արտասուք չ'եկաւ.
 Յետոյ ինքն իրան հանդըստացնելով՝
 Մի կերպ լըջութիւն տուաւ ճակատին.
 Եւ մինչ խորհում էր, նորից երևաց
 Նրբա պաշտելին. նա լուրջ էր, հանդարտ,
 Մինչև իսկ ժըպիտ կար երեսի վրայ.
 Եւ սակայն գիտէր պատանու սէրը.
 — Գիտէր... (քանզի մարդ չուտ է ըզգում այդ)
 Որ իր պատկերը մըռայլ է ձրգել

Նըրա սրաի մէջ. տեսնում էր՝ ինչպէս
 Նա տառապում է. բայց դեռ բոլորը
 Չէր տեսնում: Տըղան վեր կացաւ, և պաղ,
 Բայց քնքուշ կերպով բռնեց նըրա ձեռը.
 Մի րոպէ գրծուեց նըրա դէմքի վրայ
 Անբացատրելի խոհերի մի նկար,
 Բայց իսկոյն անցաւ՝ ինչպէս եկել էր.
 Չեւր բաց թողեց, և դանդաղ քայլով
 Հեռացաւ. սակայն՝ մնաս բարեւ չ'էր այդ.
 Եւ երբ զատուեցին՝ դեռ ժպտում էին:
 Տըղան դուրս եկաւ հին ապարանի
 Ծանրակուռ դռնից, ձին հեծաւ, գրնաց
 Եւ այն տան չէմքին մէկ էլ չ'երևաց:

IV

Մի փոփոխութիւն եկաւ երազիս
 Պատկերի վերայ. նոյն պատանեակը
 Զարգացել էր այժմ, տըղամարդ դարձել.
 Տաք կլիմաների անապատի մէջ
 Նա ըստեղծել էր իրան հայրենիք.
 Եւ նըրա հոգին ըմպում էր այնտեղ
 Վառ արեգակի ճառագայթները.
 Նրա շուրջը կային թուխ, օտար դէմքեր.
 Եւ ինքն էլ չ'էր այն, ինչ որ եղել էր.
 Նա թափառում էր անվերջ, ծովից ծով,
 Յամաքից ցամաք: Անթիւ պատկերներ
 Ալիքների պէս գրոհ էին տալիս
 Դէպի ինձ. իսկ նա՝ կար ամենի մէջ.
 Վերջին պատկերում ես տեսայ նըրան,
 Այն ինչ հանգչում էր միջօրեան սոթից
 Քանդուած սիւների բեկորների մէջ,
 Թափուած պատերի հովանու ներքեւ,
 Որոնք աւելի էին դիմացել,
 Քան թէ անունը կառուցողների:
 Քրնած էր. իր շուրջն արածում էին
 Բազմաթիւ ուղտեր. աղբիւրի ափին
 Ագնիւ նըժոյգներ կային պարանաձ.
 Երկար հագուստով մի մարդ հսկում էր,
 Մինչ նընջում էին ցեղակիցները.
 Եւ նըրանց վերեւ կար կապոյտ երկին

Այնպէս ջինջ, անամպ, անբիծ, գեղեցիկ,
Որ Աստուած միայն տեսանելի էր:

V

Մի փոփոխութիւն եկաւ երազիս
Պատկերի վերայ: Սիրուած տիկինը
Ամուսնացել էր հիմա մէկի հետ,
Որ աւելի ջերմ չ'էր սիրում նրան.
Եւ նա իր տան մէջ, իր հայրենիքում
(Մըղոններ հեռու պանդըխտի տընից)
Ապրում էր, պատած իր մանուկներով,
Տղայք, աղջիկներ չքնաղ դէմքերով.
Բայց տես, երեսին կայ վշտի մի թոյր,
Ներքին մաքառման այն թուխպը ճընշող՝
Եւ աչքն անհանգիստ ցած է խոնարհւում,
Կարծես թարթիչքը ծանրացած լինեն
Անհեղ արցունքից:— Ի՞նչ է այդ վիշտը.
Չ'է թէ հասել է սրտի փափազին.
Եւ նա, որ նրբան այնքան սիրել էր,
Ներկայ չ'է, որ իր մեղսալից իղձով,
Չար յոյսով և կամ անգուսպ տխրութեամբ
Պղտորէ անբիծ նրբա մտքերը:
Ուրկից է ուրեմն այդ սրտի ցաւը.
Նա ոչ պանդըխտին սիրած էր երբէք,
Ոչ առիթ տըւած, որ այդպէս կարծէ.
Չ'էր կարող ուրեմն դա պատճառ լինել
Այն սրբամաշուկին, որ այժմ կրծում էր,
Ուտում նրա հոգին,—անցեալի ուրոն:

VI

Մի փոփոխութիւն եկաւ երազիս
Պատկերի վերայ: Թափառականը
Վերադարձել էր: Ես տեսայ նրբան՝
Կանգնած սրբազան խորանի առաջ.
Եւ նրբա կողքին մի հարս նաղելի.
Սիրուն էր կոյսը, բայց չ'էր այդ դէմքը
Լուսատու այն աստղն իր պատանութեան.
Եւ մինչ կանգնած էր խորանի առաջ՝
Նրբա ճակատին երևաց կրկին

Միևնոյն պատկերն, և նոյն սարսուռը,
 Ինչ որ հին սրահի առանձնութեան մէջ
 Յնչեց իր կուրծքը. այժմ էլ, մի բոպէ՝
 Անբացատրելի խոհերի մի նկար
 Գրծագրուեցաւ նրա դէմքի վրայ,
 Եւ յետոյ անցաւ, ինչպէս եկել էր:
 Եւ այժմ կանգնած հանգիստ և խաղաղ՝
 Արտասանում է սրբազան ուխտը.
 Բայց իր խօսքերը ինքը չէ լսում.
 Ամեն բան շուրջը պըտոյտ է գալիս.
 Զէ տեսնում այլ ևս, ինչ որ կայ, ոչ էլ՝
 Ինչ պէտք է լինէր.— այլ հին դղեակը,
 Նախկին դահլիճը, ծանօթ սենեակներն,
 Տեղն, օրը, ժամը, արևն ու ստուերը,
 Ամեն, ամեն ինչ, որ յարակից էր
 Այն տեղին, ժամին, և այն էակին,
 Որ իր դժբաղդի ճակատագիրն էր,
 Բոլորն էլ եկան, և արձանացան
 Լոյսի և իր մէջ: Ի՞նչ գործ ունէին
 Դըրանք այդ ժամին այդպիսի տեղում:

VII

Մի փոփոխութիւն եկաւ երազիս
 Պատկերի վերայ: Սիրեցեալ կինը...
 Օհ, նա փոխուած էր հոգեկան ցաւից:
 Միտքը թըռել էր իր բնակարանից.
 Եւ այն աչքերը... չ'ունէին այլ ևս
 Իրանց սեպհական պայծառութիւնը.
 Դա մի հայեացք էր ոչ—աշխարհային.
 Նա դարձել էր այժմ կարծես թագուհին
 Մի ֆանտազիական թագաւորութեան.
 Նըրա խոհերը չ'էին՝ եթէ ոչ
 Անկապ բաների մի յարակցութիւն:
 Զեւեր, էակներ, անշօշափելի,
 Այլոց աչքերին անտեսանելի,
 Ընտանի էին նըրա տեսութեան:
 Եւ այս է, ինչ որ մարդիկ կոչում են
 Խելացնորութիւն. սակայն, խելօքներն
 Ունեն աւելի խորունկ խենթութիւն.
 Մեկամաղձութեան հայեացքը՝ բնածին

Մի պատուհաս է.—ինչ է արդեօք այն,
—նա ճշմարտութեան հեռագիրտակն է,
Որ մերկացնում է հեռաւորութիւնն
Իր ֆանտազիայից և մօտ է բերում
Մեր աչքին՝ կեանքը՝ իր մերկութեան մէջ,
Դարձնելով սառն իրականութիւնն
Դեռ էլ աւելի իրական և դառն:

VIII

Մի փոփոխութիւն եկաւ երազիս
Պատկերի վերայ: Թափառականը
Այժմ մենակ էր, ինչպէս անցեալում,
Այն էակները, որոնցով երբեմն
Շրջապատուած էր, չը կային այլ ևս,
Եւ կամ նըրա դէմ պայքարում էին:
Նա նշաւակն էր ամեն անէծքի
Եւ չուռութեան. նա պաշարուած էր
Ոխակալութեամբ և ատելութեամբ.
Լեղի էր խառնած ամեն բանի մէջ,
Ինչ նըրա առաջ սպասարկում էր,
Մինչև որ նրման Պոնտեան արքային՝
Նա էլ թոյներից առնում էր սընունդ.
Նըրանք չ'ուռէին այլևս զօրութիւն,
Այլև մի տեսակ կազդուրիչ էին.
Ապրում էր նրանով, ինչ մահ է այլոց,
Լեռներն էին այժմ իր բարեկամներն,
Աստղերի հետ էր ասուլիս անում,
Եւ տիեզերքի կենդանի Ոգու.
Եւ նըրանք նըրան բացատրում էին
Իրանց խորհուրդը. և նըրա համար՝
Լայն բաց էր արած գիշերի գիբբը,
Եւ խոր անդընդից եկող ձայները
Նրան յայտնում էին մի հրաշք ու գաղանիք:
Թող այդպէս լինի:

IX

Երազս անցել էր, չը փոխուեց այլևս:
Շատ զարմանալի մի երազ էր այն,
Որ երկու անբաղդ արարածների

Դառն ճակատագիրն այնպէս զրծազրեց,
Գրեթէ համաձայն իրականութեան,
Մէկը՝ յանգեցով խելացնորութեան,
Եւ երկուսն էլ զոհ տարաբաղդութեան:

Թարգմ. անգլ. Յ. ՄԱՍԵՀԵԱՆ

Թէհրան 1894.
